

מה קרה למשה רבנו כשהזדקן

הרב פרופ' יונתן זקס

בימינו, עם העלייה בתוחלת החיים, ההזדקנות היא סוגיה מרכזית ומאתגרת בחיי רבים מאתנו. איך מזדקנים ובכל זאת נשארים צעירים?

המחקר הממושך ביותר בנושא זה הוא מחקר גראנט, שהתחיל בשנת 1938 ועוקב אחר חייהם של מאתיים שישים ושמונה סטודנטים באוניברסיטת הרווארד זה כמעט שמונים שנה. מחקר זה מנסה לגלות אילו מאפיינים – מסוג האישיות, דרך מנת המשכל ועד ענייני בריאות, אורחות חיים ויחסים בין-אישיים – תורמים לשגשוגו של האדם. במשך יותר משלושים שנה ניהל את המיזם ג'ורג' ויילאנט, שגם כתב על הנושא המרתק את ספריו 'ליהנות מהזקנה' (שהופיע בתרגום עברי) ו'ניצחונותיו של הניסיון'.

ויילאנט זיהה ממדים רבים של הזדקנות מוצלחת, ושניים מהם נוגעים במיוחד למשה רבינו. לראשון הוא קורא גנרטיביות, כלומר טיפול בדור הבא. כדי להסבירו הוא מצטט את הגדרתו של מומחה המנהיגות ג'ון קוטר: "התמסרות לצורות חיים ולעבודה שיישארו גם לאחר מותנו". בגיל העמידה ואחריו, משביססנו קריירה, מוניטין ומערכות יחסים, אנו יכולים לקפוא על שמרינו – או להחליט שהגיע הזמן לתת: לקהילה, לחברה ולדור הבא. הגנרטיביות מתבטאת אצל רבים באימוץ פעילויות חדשות, בייחוד פעילויות התנדבות, ובטיפול כישורים חדשים. סימניהם הפתיחות והאכפתיות.

הממד הנוסף הקשור במשה הוא מה שוויילאנט מכנה שמירת המשמעות. כוונתו לחכמה שבאה עם הגיל, אותה חכמת חיים שחברות מסורתיות נוטות להוקיר יותר מחברות מודרניות ופוסט-מודרניות. "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז). להיות שומר משמעות משמעו להנחיל לעתיד את ערכי העבר.

עם הגיל באות התבוננות ויכולת-ניתוק המאפשרות לנו לעמוד במקומו בלי להיסחף אחר מצב הרוח של הרגע, האופנה החולפת או שיגעונו של ההמון. חוכמה זו נדרשת לנו תמיד, ועל אחת כמה וכמה בעידן הקצב המהיר שלנו, המזמן לעתים הצלחות אדירות לאנשים שעודם צעירים. אם תתבוננו בקריירות של גיבורי-העל של עידן ההיי-טק, כגון ביל גייטס, לארי פינג'ר, סרגיי ברין ומארק צוקרברג, תגלו שבנקודה מסוימת פנו כולם אל חונכים בוגרים שעזרו להם לנווט באשדיו הקוצפים של נהר ההצלחה. "עשה לך רב" היא עדיין עצה מצוינת.

משה רבינו

מאלף לראות בספר דברים, האמור כולו בחודש האחרון בחיי משה, כיצד המנהיג הבא-בימים אך הסוער בזקנתו כבנעוריו ניגש אל צמד המשימות הללו, הגנרטיביות ושמירת המשמעות.

קל היה בוודאי למשה לפרוש בערוב ימיו לקרן זוית של זיכרונות, להתרפק על הישגיו ועל קורות חייו יוצאי-הדופן, על היותו האיש שאלוקי ישראל בחר בו להוציא את עמו מבית עבדים ולהובילו אל ארץ ההבטחה. לחלופין, משה עשוי היה להתבוסס ברגשי תבוסה, בייחוד על שום שלא יזכה להיכנס לארץ שבמשך ארבעים שנה הוביל אליה את עמו. כולנו פגשנו אנשים אכולי תסכול על שלא קיבלו את ההכרה שהיו ראויים לה, או לא השיגו את מה שחלמו עליו כל ימי חייהם.

משה לא פנה לא לכאן ולא לכאן. במקום זאת הקדיש את ימיו האחרונים לדור הבא ואימץ תפקיד חדש. לא עוד משה המשחרר, לא עוד משה נותן-החוק; משה נטל עכשיו את המשימה שבגינה שגור עד היום בפינו כינויו "משה רבנו". זה היה אפוא, מכמה בחינות, הגדול בהישגיו.

הוא סיפר לבני ישראל הצעירים מי הם, מאין באו ולאן הם הולכים. הוא נתן להם חוקים, ועשה זאת בדרך חדשה. הפעם הדגש ניתן לא במפגש עם האלוקות, כמו בספר ויקרא, ולא בקרבנות כמו בספר במדבר, אלא בהקשרן החברתי של המצוות. משה דיבר על צדק ועל דאגה לאביון, על התחשבות בשכיר ועל אהבת הגר. הוא הציג את יסודות אמונת ישראל באופן שיטתי יותר מכל ספר אחר בתנ"ך. הוא סיפר להם על אהבת ה' לאבותיהם והפציר בהם להשיב אהבה על אהבה, בכל נפשם ובכל מאודם ובכל לבבם. הוא חידש את הברית, והזכיר לעם את הברכות שייפלו בחלקו אם ישמור אמונים לה' ואת הקללות שיבואו על ראשו אם לא יעשה כן. הוא לימד אותם את שירת האזינו הגדולה, וטרם פטירתו בירך את שבטי ישראל.

הוא הדגים להם גנרטיביות מהי, בהנחילו מורשת שתחיה גם אחרי מותו – והראה להם מהי שמירה על משמעות, בחלקו איתם את תובנות חייו על העבר ועל העתיד, בנותנו לצעירים את מתנת ניסיונו הארוך. במופת אישי הראה להם כיצד מזדקנים אך נשארים צעירים.

כשאדם מבין כמה קשה לשנות את העולם, ואפילו חלק זעיר מן העולם, טבעי שיתפכח מהאידיאלים שלו. אך מי שכך קרה לו נעשה מריר, ציני, קהה. זהו סוג של מוות רוחני. אך יש כאלה שאינם מאבדים את החזון, שלעולם אינם מרימים ידיים, שעדיין רואים סביבם עולם של אפשרויות ומעודדים ומעצימים את הבאים אחריהם. אצל האנשים האלה האנרגיה הרוחנית נותרת בתומתה.

משתבח והולך

יש אנשים המגיעים לשיאם בצעירותם. אבל יש רבים אחרים המשביחים והולכים עם השנים שהם צוברים.

מוצרט ובטהובן היו שניהם ילדי פלא, ובכל זאת את מיטב יצירותיהם כתבו בשנות חייהם האחרונות. קלוד מונה צייר בגנו שבז'ברני את בריכות שושני-המים שטופות האור שלו בעשור התשיעי לחייו. האדריכל פרנק לוידרייט עיצב את מוזיאון גוגנהיים בניו-יורק בגיל המופלג תשעים ושתיים. מיכלאנג'לו, טיציאן, מאטיס ופיקאסו – כולם נותרו יצירתיים בעשור התשיעי לחייהם.

בספרו 'מאסטרים זקנים וגאונים צעירים' טוען דיוויד גלנסון כי החדשנים המושגיים מגיעים לשיאם בהיותם צעירים, ואילו החדשנים הנסיינים, אלה הלומדים בניסיון-וטעייה, משתפרים עם הגיל.

האמת היא שזה מרגש: לראות את משה, בן מאה ועשרים כמעט, צופה פני עתיד ופני עבר, חולק את חכמתו עם הצעירים, ומלמד אותנו שגם אם הגוף מזדקן הרוח יכולה להישאר צעירה עד מאה ועשרים. הסוד הוא לשמור על להט האידיאלים הישנים שלנו, לגמול טובה לחברה ולקהילה, להעיתר מניסיונו על הבאים אחרינו ולעודד אותם להמשיך את מה שאנו לא השלמנו.